

Johanna Gehmacher, Klara Löffler
(izd.), **Storylines and Blackboxes.**
Autobiographie und Zeugenschaft
in der Nachgeschichte von
Nationalsozialismus und Zweitem
Weltkrieg = Beiträge der VWI zur
Holocaustforschung 4. zv.
Wien: New academic press, 2017,
260 strani

V zborniku je objavljenih enajst prispevkov o doživetem nasilju, ki sta jih izdajateljici združili v sklope: Spraševani spomini, Pripovedovati, poročati, prikazovati in Posredovanja, uporaba. Skrbno urejen zbornik je rezultat posveta treh dunajskih znanstvenoraziskovalnih inštitutov maja 2014. V prvi vrsti je namenjen tematiki holokavsta ali (po)doživljanju uničevanja judovskih ljudi, posameznikov in skupin ter njihovega izročila v času, ko prizorišče zapuščajo zadnje žrtve ali priče. Avtorji in avtorice obravnavajo tudi spomine drugih žrtev nacističnega nasilja, na primer prisilnih delavk in delavcev iz nekdanje Sovjetske zveze ter koroških Slovenk in Slovencev.

Izdajateljici zbornik uvajata s kratkim, tehtnim teoretičnim razmišljanjem zgodovinsko posredovanih kulturnih vzorcev avtobiografskega. Ponazarjata, kako so se predavateljice in predavatelji odzvali na poziv k sodelovanju in izbiro tem. Na str. 9–18 povzemata glavne misli avtorskih prispevkov in končno nakažeta ter utemeljujeta potrebo po meddisciplinskem raziskovalnem pristopu (str. 18 n) pri obravnavi izkušenege, doživetega nasilja in z njim povezanih travm. Opozorita na to, da bi bilo treba razmišljati tudi o obliki pričevanja in avtobiografskega zapisa, ki je po njenem mnenju edina možnost, da se doživetje nasilje lahko opiše. Prispevke urednici uvajata z angleškimi izvlečki, avtorji jih večinoma zaključujejo s povzetki.

»Zgodovina po nacionalsocializmu in po drugi svetovni vojni vsekakor ni zaznamovana le s tem, kaj se v posameznih družbah da pripovedovati na kakšen način, temveč tudi s tem, po čem se v teh družbah lahko povprašuje in koga«, med drugim menita Johanna Gehmacher in Klara Löffler. Tej izhodiščni ugotovitvi lahko tudi s pogledom na koroško-slovensko spominsko literaturo samo pritrdimo, še posebej če in ko se ta postavlja v kontekst avstrijske in zaznamo njeno družbenopolitično kontekstualizacijo. Morda bi v slovenskem primeru vprašanju kaj, o čem in koga lahko dodali še vprašanje o času, zlasti ko upoštevamo številne nemške prevode slovenske spominske literature in vrednotenje pričevanj Slovenk in Slovencev o njihovi prehojeni poti v nacističnem času, do česar je pri velikem delu večinskega

prebivalstva prišlo šele desetletja po koncu druge svetovne vojne. V skrajnih oblikah je objavljenemu mnenju uspelo, da so posamezne žrtve iz vrst koroških Slovenk in Slovencev skušale pozabiti doživeto, se umaknile v zasebnost in se obremenjevale z mislimi o sokrivdi. Ta vidik v svojem prispevku v primernem obsegu tematizira zgodovinarica Brigitte Entner.

V prvi sklop sta izdajateljici uvrstili tri prispevke. Zgodovinarica Sonja Kopp v svojem prispevku nakazuje ogromen obseg pričevanj preživelih, navrže vprašanja glede metod analize virov in opozarja na nejezikovne oblike izražanja pri avdiovizualnih medijih, kot so drža telesa, gestika, mimika, krajši in daljši presledki pri pripovedovanju itd. Meni, da so pričevanja v bistvu življenjske zgodbe, kjer je osrednja tema izkušnja različnih stopenj nasilja z določeno predzgodovino (pogosto v idealizirani obliki) in življenjem po prestanem nasilju. Povpraševalec se vključuje v pripoved in tako lahko govorimo o dialoškem procesu, v katerem žrtev le s težavo govori o svojih izkušnjah nasilja, tako da prihaja do prekinitev, pripoved ne teče. V središču prispevka postavlja videoposnetek pričevanja romunskega Juda, ki je preživel različne stopnje nasilja, te pa so bile odvisne od spreminjajočih se političnih položajev. Grete Rebstock govori o življenju bivših prisilnih delavk in delavcev iz Sovjetske zveze, ki so bili v nacističnem času na dnu rasistične vrednostne lestvice in se je z njimi tudi tako ravnalo, v povojni Sovjetski zvezi pa nikakor niso mogli najti mesta v sovjetskem heroičnem zgodovinskem narativu ter so splošno gledano veljale in veljali za izdajalke in izdajalce. O svojem prisilnem delu žrtve niso mogli spregovoriti, obsojeni so bili na molk, ženske pa so pogosto veljale še za prostitutke. Prav za to skupino je značilna večkratna in raznolika izkušnja z nasiljem. Avtorica zaključuje, da življenjska realnost po nacističnem prisilnem delu in povsod navzoča stigmatizacija v Sovjetski zvezi domala nista omogočali zavestnega, konstruktivnega ali celo terapevtskega ravnanja s travmatičnimi izkušnjami. Zanimiv bi bil seveda podatek, koliko prisilnih delavk in delavcev se je vrnilo v Sovjetsko zvezo in kako uspešno ali neuspešno je bilo delo številnih repatriacijskih komisij. Iz strokovne literature vemo, da je znatno število teh delavk in delavcev izbralo pot emigracije v čezoceanske dežele. Pa tudi tisti, ki so ostali, na primer v Avstriji, so bili po koncu vojne soočeni s prefinjenimi oblikami diskriminacije. Problematiko je na primeru svoje matere pred nedavnim obdelal Tomaž Ogris (*Anisja. Prisilna delavka na Koroškem / Zwangsarbeiterin in Kärnten. Spomini. Erinnerungen.* Založba Drava, Celovec/Klagenfurt 2010). Literarni spomenik prisilni delavki iz Ukrajine pa je postavil tudi pisatelj Josef Winkler (*Die Verschleppung. Njetotschka Ijaschenko erzählt ihre russische Kindheit.* Suhrkamp 1983). Etnologinja Judith Kessler se je posvetila skupini, ki je sama in tudi ob pomoči svojih delodajalcev izoblikovala svoj narativ – to so bili pripadniki nemške trgovske mornarice, ki so prišli v internacijo zavezniških sil. Zajetje so interpretirali kot rešitev po načelih mednarodnega morskega prava. Na njihove pripovedi so močno vplivali politični dogodki ali pa politični razvoj in zavest o nemški vojni krivdi ter holokavstu, svojo internacijo so interpretirali kot čas nabiranja znanja in začetek uspešne poklicne poti po vojni.

Drugi sklop zajema pet prispevkov. V ospredju so predvsem zgodbe posameznikov, ki avtoricam in avtorjem omogočajo razkrivanje družbenopolitičnih povezav in odvisnosti. Z njimi ne tematizirajo le osebnih, pogosto zelo specifičnih izkušenj nasilja in povojnega soočenja z vedno znova travmatičnim spominom nanj, temveč obravnavajo tudi mogoče oblike premagovanja in predelave doživetega. Vida Bakondy raziskuje oblike spominjanja dunajske Judinje Fritzi Löwy, znane športnice, plavalke judovskega športnega kluba S. C. Hakoah. Fritzi Löwy je morala emigrirati, po vojni pa se je vrnila in s pomočjo fotoalbuma skušala preseči bolečino, da je v holokavstu izgubila velik del družine, sorodnikov in znancev. Album je dokumentarno vrednost dobil šele s pomočjo legend in z življenjskim pogovorom, ki je bil z Löwy opravljen leta pozneje v okviru velikega dokumentacijskega projekta v osemdesetih letih prejšnjega stoletja. Album so odkrili na boljšem trgu in ga prepoznali kot pomemben zgodovinski vir. Arvi Sepp v svojem prispevku razpravlja o dnevnikih znanega dunajskega romanista Viktorja Klempererja. Meni, da je Klemperer svoje dnevne zapise, ki jih je beležil v veliki nevarnosti, da ga odkrijejo, razumel kot neko moralno obveznost, pisanje samo pa kot eksistenčno obliko preživetja s pogledom, da se nasilja v ponacističnem času ne bi moglo tajiti. V mislih je torej imel možnost objave po prenehanju nasilja. Kratka, teoretična razmišljanja obeh avtoric bi vsekakor lahko koristila pri interpretaciji takšne koroško-slovenske spominske literature. Naj navedem le dnevnika Franca Isopa (*Dnevne črtice mojega pregnanstva. Dnevniški zapisi iz let 1942 do 1945*. Založba Drava, Celovec 2013) in Marije Prušnik (*»Dopade se mi tukaj prav nič.« Dnevnik Marije Prušnik iz Frauenaauracha*. Založba Drava, Celovec 2016). Domala nepoznano poglavje razkriva germanistka Francisca Salomon, ki analizira spominske tekste dveh romunskih Judov, ki sta kot mladinci preživela diktaturo Iona Antonesca in njegovo protijudovsko politiko v Transnistriji. Tam so bili pregnanci popolnoma prepuščeni samim sebi. Brigitte Entner v svojem prispevku »Ena družina, dva jezika, trije tipi pripovedi« v središče postavlja (avto)biografske zapise Vinklove družine (tako so jim rekli po domače) v Lepeni (Železna Kapla) in jih kontekstualizira s slovenskim ali koroško-slovenskim zgodovinskim razvojem od »anšlusa« pa vse do začetka 21. stoletja. S pogledom na obsežno spominsko literaturo in številna dokumentirana pričevanja koroških Slovencev in Slovencev, kar je v veliki meri dostopno tudi v nemščini, sta izbira slovenske tematike za posvet in objava, ki je sledila v zborniku, pomemben korak k afirmaciji raziskovalne dejavnosti slovenske narodne skupnosti na Koroškem. Entner pravi, da je bila nacistična politika usmerjena v iztrebitev jezika in kulture avtohtone manjšine, in nadaljuje: »Kar pa nacistični politiki ni uspelo, je potekalo potem bolj ali manj kot postopen proces v drugi republiki, ko je slovenščina izginila iz obširnih delov dvojezičnega ozemlja.« Slovenščina je v prvih dveh povojnih generacijah Vinklove družine igrala odločilno vlogo. Jezikovna raba je potem prešla na dvojezičnost, kar je bila tudi logična posledica komuniciranja problematike med pripadnike večinskega prebivalstva. Raba drugega jezika, nemščine, pa je v osemdesetih letih privedla do deloma strupenih napadov, in to predvsem zaradi vsebine pripovedi. Maja Haderlap je kot pripadnica tretje generacije

izbrala nemščino in to utemeljila tako, da se je skušala osvoboditi travm, ki sta jih v družini prenašala babica in oče. S svojim romanom *Angel pozabe* (Študentska založba Litera; Maribor 2012), ki je najprej izšel v nemškem originalu (Wallstein Verlag, Göttingen 2011), je zbudila veliko pozornosti. Florjan Lipuš je njeno jezikovno odločitev zavrnil. V ospredju koroškega uradnega narativa, tako Entner, vsekakor nista bila spominjanje na drugo svetovno vojno in z njo povezan oboroženi odpor koroških Slovencev in Slovencev, temveč mejni konflikt v letih 1918–1920. Brigitte Entner analizira tekste, ki so nastali med letoma 1984 (Helena Kuchar, *Jelka*) in 2011 (Maja Haderlap, *Engel des Vergessens*). V ta kontekst postavlja prostor in odpor, ki ga je prebivalstvo podpiralo, ter opozarja na zgodnje pozive, da se ohrani spomin nanj. Odločilne elite večinskega prebivalstva so se spotikale ravno obenj, javnost ga je povezovala izključno z nasiljem in komunizmom ter poskusom ponovne delitve dežele po Slovincih. Nemškonacionalne tendence izključevanja in travme so številne bivše odporne in odporne vodile na pot, da so iz svojega spomina brisali dele svoje biografije o odporu, in avtorica meni: »Številni niso izgubili le svoje povezave do odporne preteklosti, temveč tudi do svojega slovenskega družinskega jezika.« (str. 155) Med večinskim prebivalstvom je zanimanje za odpor in usodo koroških Slovencev in Slovencev najprej vzkliko izven Koroške, spodbuda pa je prihajala predvsem od žensk. Na večje zanimanje se je odzvala Založba Drava, ki je poskrbela za številne nemške prevode in besedila spominske literature tudi založila. Večji del razprave (str. 159–173) Brigitte Entner namenja spominom Vinklove družine, vendar opozarja tudi na druge. Pri zelo natančni analizi ji je »ušla« le podrobnost, prezrla je diplomsko delo Maria Nachtigalla (*Die Kärntner Slowenen und die Widerstandsbewegung in Kärnten in den Jahren 1934–1945*. Univ. dipl. naloga, Celovec 1986). Zgovoren je že naslov diplomske naloge. V osemdesetih letih prejšnjega stoletja je avstrijsko zgodovinopisje, prednjačil je Dokumentacijski arhiv avstrijskega odporneškega gibanja na Dunaju, vključevalo tudi čas avtoritarne avstrijske stanovske države ali čas avstrijskega klerofašizma v obdobju nesvobode in nasilja. Poznana je serija tega arhiva »Verfolgung und Widerstand ...«. Vse do danes v tej seriji ni izšel zvezek o Koroški. Danes čas avtoritarne stanovske države ni več predmet takega zanimanja in med delom koroških Slovencev velja kot čas relativno mirnega delovanja, kar pa je zmotno. V prvih spominskih zapisih Vinklove družine so v ospredju odporniki, partizani, Maja Haderlap pa je v ospredje postavila žrtve, internirance in druge. Specifičen in teoretično podkovan je prispevek Bianche Pick, ki se sooča z literarno figuro resentimenta v treh literarnih delih.

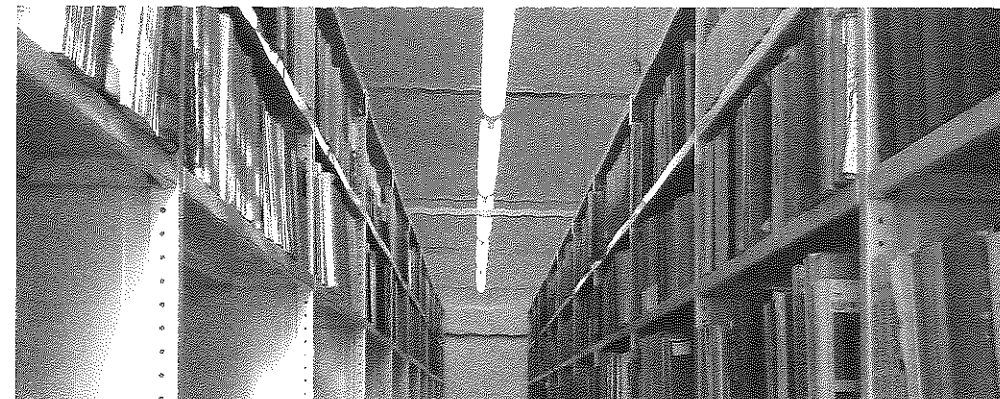
Trije prispevki zbornika so namenjeni vprašanju posredovanja in uporabljanja obširnega fonda (avto)biografskih zapisov, življenjskih zgodb in pričevanj. Tiskani, predvsem pa avdiovizualni mediji v različnih oblikah, oddajnih serijah in časovno bolj ali manj intenzivno, zlasti pa ob raznih obletnicah segajo po tem materialu. Literarna zgodovinarica Anna Stemmann, zgodovinarica Gerda Klingeböck in kulturolog Jörg Skribeleit tematizirajo različna vprašanja koriščenja fondov, analizirajo metode izbire dokumentarnega materiala in oblike posredovanja. Na vse vplivata

vsakokratna stopnja spominske kulture in tudi zgodovinska politika. Izdajateljici sta zadnje prispevke povzeli takole: »Ti trije teksti, ki zadevajo vprašanja posredovanja, izpovedujejo, da vsako zgodovinskopolitično rabo biografskega materiala nujno spremljajo zaostritve, redukcije in koristi, ki jih je treba analizirati in kritično reflektirati. Medtem ko je avtobiografska pripoved na osnovi svoje emocionalne kvalitete postala sama po sebi naravnost centralni format pedagoško nabitega posredovanja zgodovine, istočasno opažamo, da pripovedovalci in pripovedovalke v vedno večji meri izginjajo za temi novimi formati in konvencionalizacijami svojih življenjskih zgodb.« (str. 18)

Prispevki zbornika s svojimi skrbno zbranimi navedbami strokovne in spominske literature dajejo osnovno informacijo vsem, ki se ukvarjajo z vprašanji kulture spominjanja in njihovo mediacijo.

Avguštin Malle

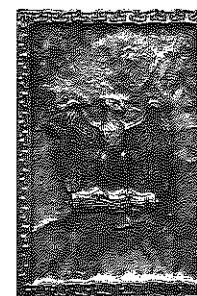
KNJIŽNICA INŠTITUTA ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

Knjižnica Inštituta za novejšo zgodovino je specialna knjižnica, ki zbira in hrani gradivo za znanstvene preučevalce in ljubitelje novejše zgodovine.

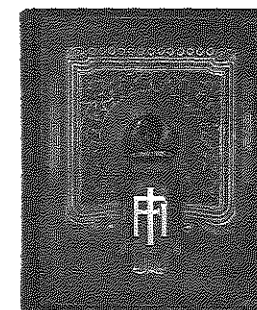
Začetki knjižnice sodijo še v čas pred ustanovitvijo inštituta. Le-te lahko namreč postavimo že v leto 1945, ko je začela z delom knjižnica Muzeja narodne osvoboditve. Začetni knjižni fond so predstavljale knjige Znanstvenega inštituta SNOS-a, ki so jih zbirali za svoje znanstveno delo že med drugo svetovno vojno.

Knjižnica hrani danes okoli 40.000 knjig o novejši zgodovini Slovenije in sveta. Sprva so prevladovali knjige o zgodovini druge svetovne vojne in delavskega gibanja, pozneje pa se je pričelo z nabavo literature o socialni in kulturni zgodovini. Z gotovostjo lahko trdimo, da knjižnica s svojim gradivom predstavlja najpomembnejšo zgodovinopisno zbirko o zgodovini dvajsetega stoletja na Slovenskem. Posebnost knjižnice

je še zelo obsežna zbirka »nacističnega gradiva«, saj je z zbiranjem gradiva iz Federalnega zbirnega centra in iz različnih drugih zbirk tukaj nastala ena najbogatejših knjižnic za zgodovino druge svetovne vojne v Sloveniji.

V svojih zbirkah imamo tudi preko 200 naslovov časopisov in revij, saj hranimo vse najpomembnejše časopise od Bleiweisovih Kmetijskih in rokodelskih novic preko kulturnih in strokovnih revij do vseh današnjih dnevnikov, ki jih za vsa leta hranimo tudi v vezani obliki.

Delovni čas knjižnice: ponedeljek - petek: od 8 h do 13 h, sreda: od 8 h do 15 h

Telefon: 01 200 31 28 ali 01 200 31 32

Spletna stran: <http://www.inz.si/knjiznica.php>